

EKONOMISKĀS UN MONETĀRĀS SAVIENĪBAS VĒSTURE

Ekonomiskā un monetārā savienība (EMS) ir tapusi ES pakāpeniskas ekonomiskās integrācijas rezultātā. Tā paplašina ES vienoto tirgu, nodrošinot vienotu regulējumu attiecībā uz produktiem, kā arī preču, kapitāla, darbaspēka un pakalpojumu brīvu apriti. Eurozonā, kurā patlaban ietilpst 19 ES dalībvalstis, ir ieviesta vienota valūta – euro. Visām 28 ES dalībvalstīm, izņemot Apvienoto Karalisti un Dāniju, pēc vismaz divu gadu dalības VKM II un konverģences kritēriju izpildes ir jāievieš euro. Eiropas Centrālā banka (ECB) nosaka vienotu monetāro politiku, kuru papildina saskaņota fiskālā politika un koordinēta ekonomikas politika. EMS nav vienas konkrētas institūcijas, kas būtu atbildīga par ekonomikas politiku. Tā vietā atbildība tiek dalīta starp dalībvalstīm un dažādām ES iestādēm.

JURIDISKAIS PAMATS

- Lēmumi, kas pieņemti Eiropas augstākā līmeņa sanāsmēs Hāgā (1969. g.), Parīzē (1972. g.), Briselē (1978. g.), Hanoverē (1988. g.), Madridē un Strasbūrā (abas 1989. g.) un Māstrihtā (1991.–1992. g.);
- Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 119.–144., 219. un 282.–284. pants;
- LESD pievienotie protokoli par pāreju uz ekonomiskās un monetārās savienības trešo posmu, pārmērīga budžeta deficīta un pārmērīgas makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanas procedūru, konverģences kritērijiem, izvēles klauzulām, ko piemēro Apvienotajai Karalistei un Dānijai, Eiropas Centrālo banku sistēmu un Eiropas Centrālo banku, kā arī Eurogrupu.

MĒRĶI

EMS ir tapusi pakāpeniskas ekonomiskās integrācijas rezultātā, un tās veidošana nav bijis pašmērķis. EMS pārvaldība ir veidota tā, lai atbalstītu ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi un augstu nodarbinātības līmeni, izstrādājot atbilstīgu ekonomikas un monetāro politiku. Tā ietver trīs būtiskus ekonomiku ietekmējošus pasākumus: i) monetārās politikas īstenošanu ar mērķi nodrošināt cenu stabilitāti, ii) dalībvalstu ekonomikas politikas koordinēšanu, iii) vienotā tirgus netraucētas darbības nodrošināšanu.

SASNIEGUMI

Patlaban euro ir ikdienas dzīves sastāvdaļa 19 Eiropas Savienības dalībvalstīs. Arī citas dalībvalstis pakāpeniski ieviesīs euro. Vienota valūta nenoliedzami sniedz priekšrocības: tā samazina finanšu darījumu izmaksas, atvieglo ceļošanu, stiprina Eiropas nozīmi starptautiskā līmenī u. c.

EMS VĒSTURE

Augstākā līmeņa sanāksmē Hāgā 1969. gadā valstu un valdību vadītāji izvirzīja jaunu Eiropas integrācijas mērķi – ekonomisko un monetāro savienību (EMS). Luksemburgas toreizējā premjerministra Pjēra Vernera vadīta grupa sagatavoja ziņojumu, kurā bija paredzēta pilnīgas ekonomiskās un monetārās savienības izveide desmit gadu laikā saskaņā ar plānu, kas ietvēra vairākus posmus. Galīgais mērķis bija panākt kapitāla aprites pilnīgu liberalizāciju, dalībvalstu valūtu pilnīgu konvertējamību un negrozāmu valūtas maiņas kursu noteikšanu. Bretonvudas sistēmas sabrukums un ASV valdības lēmums noteikt peldošu dolāra kursu 1971. gada vidū biržās izraisīja nestabilitātes vilni, kas nopietni apdraudēja Eiropas valūtu paritāti. EMS projekta īstenošana krasi aprāvās.

Augstākā līmeņa sanāksmē Parīzē 1972. gadā Kopiena ar jaunu sparū centās atjaunot monetāro integrāciju, izveidojot mehānismu “čūska tunelī”. Šis mehānisms bija paredzēts, lai kontrolētu valstu nacionālo valūtu peldošo kursu (“čūska”), pieļaujot ļoti nelielas svārstības attiecībā pret dolāru (“tunelis”). Ciešot no naftas krīzes, dolāra vājuma un ekonomikas politikas atšķirībām, “čūskas” mehānisms mazāk nekā divos gados zaudēja lielāko daļu tajā iesaistīto valstu un visbeidzot tika sašaurināts līdz t. s. Vācijas markas zonai, kura ietvēra Vāciju, Beniluksa valstis un Dāniju.

Centieni izveidot monetāri stabilu zonu atsākās 1978. gadā līdz ar augstākā līmeņa sanāksmi Briselē un Eiropas monetārās sistēmas izveidi, pamatojoties uz fiksētu, bet pielāgojamu valūtas maiņas kursu koncepciju. Visu dalībvalstu, izņemot Apvienotās Karalistes, valūtas iesaistījās valūtas kursa mehānismā ar nosaukumu *ERM I* (VKM I). Valūtu maiņas kursus noteica, pamatojoties uz centrālajiem kursiem pret Eiropas valūtas vienību jeb ECU (vispirms tas bija pazīstams kā Eiropas norēķinu vienība), kas bija iesaistīto valūtu vidējais svērtais rādītājs. Pamatojoties uz šiem centrālajiem ECU noteiktajiem kursiem, tika aprēķināta divpusēju valūtas kursu tabula, un valūtas svārstības bija jānotur 2,25 % robežās uz vienu vai otru divpusējā kursa pusi (izņemot Itālijas liru, kurai tika atļauta svārstību robeža 6 % apmērā). Desmit gadu laikā EMS palīdzēja ievērojami samazināt maiņas kursu svārstības: sistēmas elastība apvienojumā ar politisko apņemšanos panākt ekonomikas konvergenci nodrošināja ilgtspējīgu valūtas stabilitāti.

Pieņemot [Vienotā tirgus](#) programmu 1985. gadā, vēl nepārprotamāk kļuva skaidrs, ka iekšējā tirgus potenciālu nav iespējams pilnībā izmantot, kamēr pastāv salīdzinoši augstas darījumu izmaksas, kas saistītas ar valūtas konvertāciju, un neskaidrība, kuru izraisa maiņas kursa svārstības, lai arī tās būtu nelielas. Turklāt daudzi ekonomisti kritizēja to, ko paši dēvēja par “neiespējamo trijstūri”, uzskatot, ka kapitāla brīva aprīte, maiņas kursa stabilitāte un neatkarīga monetārā politika ir ilgtermiņā nesavienojami jēdzieni.

Hanoveres Eiropadomē 1988. gadā izveidoja EMS izpētes komiteju Eiropas Komisijas priekšsēdētāja Žaka Delora vadībā. Komitejas 1989. gadā iesniegtajā ziņojumā (Ž. Delora ziņojumā) bija ierosināti stingri pasākumi EMS izveidei trīs posmos. It īpaši bija uzsvērtā nepieciešamība labāk koordinēt ekonomikas politiku, izstrādāt noteikumus attiecībā uz valstu budžeta deficītu un izveidot jaunu, pilnīgi neatkarīgu institūciju, kura būtu atbildīga par Savienības monetāro politiku, proti, [Eiropas Centrālo banku](#) (ECB). Pamatojoties uz Ž. Delora ziņojumu, Madrides Eiropadome 1989. gadā nolēma sākt pirmo EMS izveides posmu, proti, līdz 1990. gada 1. jūlijam pilnībā liberalizēt [kapitāla apriti](#).

Strasbūras Eiropadome 1989. gada decembrī pieprasīja, lai tiktu sasaukta Starpvaldību konference, kura noteiktu, kādi Līguma grozījumi ir nepieciešami EMS izveidei. Šīs Starpvaldību konferences darbs vainagojās ar [Līgumu par Eiropas Savienību](#), kuru valstu un valdību vadītāji oficiāli apstiprināja Māstrihtas Eiropadomē 1991. gada decembrī un kuru parakstīja 1992. gada 7. februārī.

Līgumā paredzēts EMS izveidot trīs posmos:

- 1. posms (no 1990. gada 1. jūlija līdz 1993. gada 31. decembrim): kapitāla brīva aprīte starp dalībvalstīm;
- 2. posms (no 1994. gada 1. janvāra līdz 1998. gada 31. decembrim): dalībvalstu ekonomikas politikas konverģence un dalībvalstu centrālo banku sadarbības pastiprināšana. Monetārās politikas koordinēšana tika institucionalizēta, izveidojot Eiropas Monetāro institūtu (EMI), kura uzdevums bija stiprināt valstu centrālo banku sadarbību un veikt vienotās valūtas ieviešanai vajadzīgos sagatavošanās darbus. Valstu centrālajām bankām šajā posmā bija jāklūst neatkarīgām;
- 3. posms (kopš 1999. gada 1. janvāra): pakāpeniska euro kā dalībvalstu vienotās valūtas ieviešana un vienotas monetārās politikas īstenošana ECB uzraudzībā. Pāreja uz trešo posmu bija atkarīga no tā, vai izdosies panākt augstu noturīgas konverģences līmeni atbilstoši vairākiem Līgumā noteiktiem [kritērijiem](#). [Budžeta noteikumiem](#) bija jāklūst saistošiem, un dalībvalstij, kura tos neievērotu, varētu piemērot [soda sankcijas](#). Tika ieviesta vienota monetārā politika, uzticot to Eiropas Centrālo banku sistēmai (ECBS), kuru veido valstu centrālās bankas un ECB.

Tādējādi divi pirmie EMS izveides posmi bija pabeigti. [Trešais](#) posms turpinās joprojām. Principā visām ES dalībvalstīm ir jāiesaistās šajā pēdējā posmā un līdz ar to jāievieš euro (LESD [119.](#) pants). Tomēr vairākas dalībvalstis joprojām nav izpildījušas konverģences kritērijus. Tādēļ šīm dalībvalstīm līdz brīdim, kad tās būs gatavas iesaistīties EMS izveides trešajā posmā, piemēro provizorisku izņēmumu. Turklāt Apvienotā Karaliste un Dānija ir paziņojušas par nodomu neiesaistīties EMS izveides trešajā posmā un tāpat arī neievieš euro. Tādēļ šīm abām dalībvalstīm piemēro izņēmumu attiecībā uz dalību EMS. Izņēmuma piemērošanas noteikumi ir sīki izklāstīti protokolos, kas attiecas uz šīm abām valstīm un ir pievienoti ES dibināšanas līgumiem. Tomēr Apvienotā Karaliste un Dānija saglabā iespēju pārtraukt izņēmuma darbību un iesniegt pieteikumus dalībai EMS izveides trešajā posmā. Patlaban 19 no 28 dalībvalstīm ir iesaistījušās EMS izveides trešajā posmā un izmanto euro kā vienoto valūtu.

Pēc valsts parādu krīzes Eiropā ES vadītāji ir apņēmušies nostiprināt EMS, cita starpā arī uzlabojot tās pārvaldības sistēmu. 2015. gadā, pamatojoties uz līdzīgu 2012. gada iniciatīvu, Komisijas, Eiropadomes, Eurogrupas, ECB un Eiropas Parlamenta priekšsēdētāji publicēja ziņojumu “Eiropas ekonomiskās un monetārās savienības izveides pabeigšana” (dēvētu par piecu priekšsēdētāju ziņojumu). Tajā bija izklāstīts reformu plāns, kura mērķis bija panākt patiesu ekonomisku, finansiālu, fiskālu un politisku savienību trīs posmos (vēlākais, līdz 2025. gadam).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Kopš Lisabonas līguma stāšanās spēkā Eiropas Parlaments kā līdztiesīgs partneris piedalās parastajā likumdošanas procedūrā, pieņemot sīki izstrādātus noteikumus par daudzpusējo uzraudzību (LESD 121. panta 6. punkts). Tā cita starpā ietver Stabilitātes un izaugsmes pakta preventīvo daļu, kā arī rūpīgāku makroekonomisko uzraudzību, lai novērstu finanšu krīzes izraisītu bīstamu nestabilitāti. Sešu tiesību aktu kopums pastiprināja EP lomu ES ekonomikas pārvaldībā, it īpaši ieviešot Eiropas pusgadu un ekonomikas dialogu. Turklāt ar Eiropas Parlamentu notiek apspriešanās šādos jautājumos:

- nolīgumi par euro un ES neietilpstošu valstu valūtu maiņas kursiem;
- to valstu noteikšana, kuras atbilst euro ieviešanas kritērijiem (sākot no 1999. gada);
- ECB priekšsēdētāja, priekšsēdētāja vietnieka un pārējo valdes locekļu iecelšana;
- tiesību akti, ar kuriem īsteno Stabilitātes un izaugsmes paktā paredzēto pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru.

Dirk Verbeken / Dražen Rakić
05/2019

